

УДК 316.6:159.923.2
DOI 10.32999/2663-970X/2019-1-13

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ АНАЛІЗУВАННЯ ЗМІСТОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ОСОБИСТОСТІ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYZING OF CONTENT CHARACTERISTICS OF AN INDIVIDUAL'S PERFECTIONISM

Кленіна Каріна Віталіївна

студентка III курсу

Херсонський державний університет

k_klenina@ukr.net

ORCID 0000-0001-8170-1420

Klenina Karina Vitaliivna

III year student

Kherson State University

k_klenina@ukr.net

ORCID 0000-0001-8170-1420

Анотація. Зазначено, що всесвітня глобалізація, соціальні трансформації, ускладнення сфер відносин, постійне підвищення вимог до ефективного функціонування особистості в суспільстві неминуче провокують масове формування і поширення такого психологічного явища, як перфекціонізм. Акцентовано, що дана тенденція призвела до того, що у наш час в осіб юнацького віку простежується більша схильність до перфекціонізму, аніж у їхніх однолітків в 90-х роках минулого сторіччя.

Мета: проаналізувати основні теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття «перфекціонізм»; визначити ключові завдання дослідження перфекціонізму особистості; виокремити основні характеристики його прояву.

Методи: теоретичне аналізування, синтезування, систематизації та узагальнення наукових першоджерел.

Результати: проаналізовано основні теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття «перфекціонізм»; виділено основні характеристики його прояву; запропоновано логіку теоретико-методологічного пошуку, яка привела до окреслення алгоритму дослідження психології перфекціонізму особистості. З'ясовано, що перші феноменологічні описи перфекціонізму психологічного характеру були пов'язані з тенденцією особистості встановлювати надзвичайно високі стандарти, через що вона не могла відчувати задоволення від результатів. Встановлено, що методологічно важливим аспектом у дослідженні запропонованого феномену є акцент на пошуку шляхів, засобів і прийомів ефективного впровадження прогресивних технологій, інновацій при переході від «небажана / бажана риса» в контексті дослідження індивідуально-особистісних особливостей, властивостей суб'єкта активності. Розглянуто погляди британської та канадської групи вчених, котрі створили свої багатомірні моделі.

Висновки: окреслено розуміння глибини і складності психологічного феномену перфекціонізму особистості. У генезі вивчення цього поняття відстежено тенденцію амбівалентності поглядів на проблему. Встановлено, що більшість вчених все ж схильється до деструктивного впливу даного феномену.

Ключові слова: патологічний перфекціонізм, перфекціоніст, види перфекціонізму, ознаки перфекціонізму, нарцисичний перфекціонізм.

Abstract: The paper indicates that universal globalization, social transformations, complication of relationship areas, continuous growth of requirements to efficient functioning of an individual in society inevitably provoke increasing formation and spreading of such a psychological phenomenon as perfectionism. It highlights that this tendency has caused a stronger inclination to perfectionism of young people nowadays than that of their coevals in the '90s of the past century.

Purpose: to analyze basic theoretical and methodological approaches to the understanding of the concept "perfectionism"; to determine the key tasks of the research on an individual's perfectionism; to distinguish its basic characteristics.

Methods: theoretical analyzing, synthesizing, systematization and generalization of scientific primary sources.

Results: the study analyzes basic theoretical and methodological approaches to the understanding of the concept "perfectionism"; it distinguishes its basic characteristics; it suggests the logic of theoretical and methodological search, which made it possible to outline the algorithm of the research on psychology of an individual's perfectionism. The paper finds out that the first phenomenological descriptions of perfectionism of psychological nature were related to the tendency of an individual to set extremely high standards, preventing him or her from being pleased with their results. It determines that the emphasis on searching for the ways, means and techniques of efficient implementation of progressive technologies and innovations while changing from "undesirable / desirable trait" in the context of the research on personal characteristics and qualities of a subject of activeness is a methodologically important aspect in the research on the suggested phenomenon. The study looks at the views of the British and Canadian groups of scientists who created their multidimensional models.

Conclusions: the paper outlines the understanding of the depth and complication of a psychological phenomenon of an individual's perfectionism. It traces the tendency of the ambivalence of views on the problem in the genesis of studying this concept. The study determines that the majority of scientists are still inclined to destructive influence of this phenomenon.

Key words: pathological perfectionism, perfectionist, types of perfectionism, characteristics of perfectionism, narcissistic perfectionism.

Вступ. Всесвітня глобалізація, соціальні трансформації, ускладнення сфер відносин, постійне підвищення вимог до ефективного функціонування особистості в суспільстві неминуче провокують масове формування і поширення такого психологічного

явища, як перфекціонізм. Особливо в юнацькому віці особистість найбільш гостро відчуває суспільні зміни, виклики та вимоги, оскільки поставлена перед необхідністю вибору життєвої стратегії, формування особистісних і професійних якостей. Дана тенденція

привела до того, що у наш час в осіб юнацького віку простежується більша схильність до перфекціонізму, аніж у їхніх однолітків в 90-х роках минулого сторіччя.

Теоретичне обґрунтування проблеми. Термін «перфекціонізм» застосовують описуючи прагнення людини до досконалості. А перфекціоністами вважають тих людей, які ставлять надмірно високі вимоги до себе та своєї діяльності. З кожним роком все більше і більше людей страждають від недосконалості реального світу, адже вони переконані, що ідеал досяжний, а недосконалий результат не має права на існування. Численні теоретичні та емпіричні дослідження перфекціонізму свідчать про інтерес до даного феномену, який відстежується в різних поглядах дослідників, що окреслюють як позитивні, так і негативні наслідки.

Проблема перфекціонізму була висвітлена у працях українських і зарубіжних вчених: К. Хорні, А. Адлера, К. Юнга, Д. Бернса, П. Хьюїтта, М. Холендера, Г. Флетта, Н. Гаранян, А. Холмогорової, Л. Данилевич, Т. Завади, О. Лози, О. Кононенко, Ю. Зеленцової та ін. Представники психоаналітичного напрямку розглядали прагнення досконалості у двох площинах: перша наголошує на допоміжній функції даного явища, друга розглядає його як небажану рису, що властива невротичній особистості. Спочатку перфекціонізм вважали одномірним конструктом, який відіграє виключно негативну роль. Але згодом з'явилася значна кількість багатомірних концепцій даного феномену, а також позитивних тлумачень. Українські дослідники переважно займаються вивченням зв'язків перфекціонізму з іншими психологічними явищами. Зокрема О. Лозою розроблена власна диференціація типів прояву перфекціонізму. Авторка виокремлює гіперперфекціонізм, конструктивний, деструктивний та гіпоперфекціонізм (Лоза, 2015).

Мета статті: проаналізувати основні теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття «перфекціонізм»; визначити ключові завдання дослідження перфекціонізму особистості; виокремити основні характеристики його прояву.

Методологія та методи. Важливим аспектом у дослідженні запропонованого феномену є акцент на пошуку шляхів, засобів і прийомів ефективного впровадження прогресивних технологій, інновацій при переході від «небажана / бажана риса» в контексті дослідження індивідуально-особистісних особливостей, властивостей суб'єкта активності. Такий теоретико-методологічний вимір є актуальним і затребуваним, оскільки дозволяє якісно змістово розглянути зазначену психологічну проблему, запропонувати шлях оптимізації розвитку та психокорекції перфекціонізму осіб юнацького віку, врахувати вікові особливості цього проміжку онтогенезу, а також приділити належну увагу вивченню її психологічних референтів.

Логіка теоретико-методологічного пошуку передбачає реалізацію низки завдань дослідження психології перфекціонізму особистості. доречним є наступний алгоритм (Попович, 2014; 2017; Блинова, 2018;):

- здійснення теоретичного аналізування і синтезування проблеми психології перфекціонізму особистості;
- дослідження наукової спадщини, методологічне рефлексування, виокремлення ідеологем і парадигм у контексті досліджуваного феномену;
- з'ясування сутнісних ознак обраного феномену та систематизація дослідження перфекціонізму особистості;
- обґрунтування методологічної бази вивчення перфекціонізму особистості як психічного процесу, стану, властивості, і як процесу та результату творчого відображення соціальної дійсності;
- визначення концептуальних основ перфекціонізму особистості;
- побудова соціально-психологічної концепції перфекціонізму особистості;
- створення структурно-функціональної моделі перфекціонізму особи юнацького віку;
- визначення основних змістових психологічних параметрів здатності особистості до перфекціонізму;
- створення і застосування психодіагностичного інструментарію для дослідження здатності особистості до перфекціонізму;
- емпіричне дослідження змістових психологічних параметрів здатності особистості до перфекціонізму;
- розкриття методологічних, змістово-процесуальних основ побудови програми оптимізації розвитку перфекціонізму в осіб юнацького віку;
- апробація програми оптимізації розвитку негативного впливу перфекціонізму особистості;
- психологічний супровід оптимізації розвитку та психокорекції зменшення негативного впливу перфекціонізму особистості.

У дослідженні були використані методи теоретичного аналізування, синтезування, систематизації та узагальнення наукових першоджерел.

Результати. Дослідження теоретико-методологічних вимірів перфекціонізму особистості, виокремлення завдань приводять нас до розуміння, що максимально релевантним поставленій меті, об'єктно-предметному полю дослідження і сучасному стану психологічної науки є напрямок, у якому виокремлено два типи перфекціонізму – здоровий та патологічний (Гаранян, 2010). «Здоровий» перфекціонізм характеризується адекватним прагненням до високих стандартів, цілей, а також умінням зосереджуватися на високій цінності змісту діяльності, не фокусуючись на самому результаті, отже процес у «здорових» перфекціоністів є важливішим за результат. Ще однією ознакою є прийняття помилок, орієнтація при досягненні бажаної мети й уміння радіти навіть незначним досягненням. Виражений патологічний перфекціонізм поступово наповнює життя людини негативними переживаннями, а також суттєво її ускладнює. У той же час, нездоровий перфекціоніст постійно думає лише про результат, який так і не стає ідеальним; його засмучують чужі та власні помилки,

недосконалість роботи, стосунків в родині. Патологічний перфекціонізм пов'язаний з порушенням саморегуляції особистості, з прагненням до недосяжних стандартів, відчуттям власної нікчемності в складних життєвих ситуаціях, незадоволеністю собою і власною діяльністю, розчаруванням в собі. Зазначимо, що у свою чергу патологічний перфекціонізм має ще два підвиди: нарцисичний та обсесивно-компульсивний. При нарцисичному перфекціонізмі панівною є мотивація досягнення досконалості, отримання схвалення та захоплення, інші мотиви втрачають будь-яку цінність. У нарцисичного перфекціоніста головним сенсом життя є досягнення ідеалу та визнання іншими. При обсесивно-компульсивному перфекціонізмі, який є простішою формою, мотив досягнення бездоганності не витісняє повністю всі мотиви та інтереси. Такі люди зосереджують всю свою увагу не тільки на результаті, а й на самій діяльності, вона для них має значну цінність (Гаранян, 2010).

Продовжуючи логіку теоретичного аналізування, приходимо до розгляду змістових особливостей досліджуваного феномену. Ю. Зеленцова подає низку особливостей патологічного перфекціонізму, які відстежує в поведінці індивіда, що носять явний або ж латентний характер. При вираженому патологічному перфекціонізмі спостерігається: постійне порівняння себе і своїх дій з досягненнями інших; постійне суперництво; зосередження тільки на невдачах; завищена вимогливість до себе; критичність стосовно інших людей; агресивність; порушена саморегуляція особистості, а також низький рівень пристосованості до зовнішнього світу. До більш прихованих ознак віднесено розчарування у своїх силах, сором; постійну тривожність; депресивні стани; при цьому патологічні перфекціоністи демонструють благополуччя особистості (Зеленцова, 2015). Розглянувши основні характеристики прояву перфекціонізму як в здоровому, так і патологічному вигляді, ми можемо дійти до висновку, що перфекціоністи – це достатньо наполегливі, скрупульозні й організовані люди, котрі прагнуть досягнути надзвичайно високих цілей. Для них характерною є постановка занадто високих стандартів стосовно себе, юнацький максималізм, особливості моральної сфери (Цілінко, 2013), надмірно високі соціальні очікування як до себе, так і до інших учасників взаємодії, до результатів своєї діяльності і діяльності інших людей (Роровуш, 2014а).

Часто перфекціонізм у буденному житті ототожнюють з надмірно високим рівнем мотивації досягнення чогось і вважають, що це дуже цінна риса особистості. Але даний феномен за своєю суттю є негативним явищем, що спонукає до серйозних труднощів у житті дітей, підлітків та дорослих. Зокрема, Н. Гаранян у своїх працях називала перфекціонізм «культурною хворобою» (Гаранян, 2010), а як відомо кожна хвороба виникає в результаті певних деструктивних проявів і має причини. То ж перейдемо до виокремлення основних чинників, що впливають на формування даного феномену. У сучасних умовах існує велика

кількість чинників, які провокують виникнення перфекціонізму. До одного з головних чинників належить авторитарний стиль виховання з метою виправдати батьківські очікування та надії. Такий стиль виховання поєднує в собі високі вимоги, твердий дисциплінарний характер та недостатню емоційну підтримку. Для перфекціоністів дуже важливими є очікування та оцінки їх батьків (Роровуш, 2014b). Іноді цей зв'язок з батьками служить джерелом і причиною розладів. Щоб отримати любов і схвалення, перфекціоністу доводиться удосконалюватися з геометричною прогресією. Будь-яка невдача або помилка зв'язані з ризиком неприйняття та втрати любові. Для перфекціоніста власні оцінки результатів діяльності нерозривно пов'язані з батьківськими очікуваннями та схваленням. Коли вони розуміють, що не можуть відповідати сподіванням батьків, це означає потенційну втрату батьківської любові та прийняття (Кононенко, 2017). Додамо, що перфекціонізм може стати наслідком перегляду агресивної реклами, журналів, які пропагують визначений стиль життя, а також лозунгів, шкільних рейтингів успішності, тобто буденних елементів нашого життя.

Для кращого розуміння феномену «прагнення бездоганності» необхідно звернутися до джерел вивчення його психологічної змістової сторони. Ретроспективне аналізування наукових досліджень перфекціонізму показало надзвичайно велику складність цієї проблематики та неоднозначність наукових поглядів на неї. Вивченням прагнення особистості до досконалості займалися не тільки науковці-психологи. Перші згадки про перфекціонізм можна знайти у працях таких відомих філософів, як І. Кант, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер та ін. У філософських працях даний феномен визначений, як особливий тип етичних учень, моральних настановлень, що базуються на ідеях здатності людини до вдосконалення. Тобто сенсом життя особистості є безкінечне (перманентне – К. К.) самовдосконалення, яке розвиватиме її талант та дарування. Релігія також приділила достатню увагу феномену перфекціонізму (А. Кентерберійський, Ф. Аквінський, А. Аврелій та ін.). Т. Завада зазначає, що у межах релігії перфекціонізм розглядається як моральне, духовне вдосконалення людини, суть якого полягає в аскетичному способі життя та виконанні всіх заповідей (Завада, 2017).

Необхідно визнати, що психологічні підвалини уявлень про перфекціонізм почали закладатися у 60-х роках минулого сторіччя, але часткові наукові описи даного явища можна відшукати в працях вчених психоаналітичного напрямку ще в 30-х роках ХХ ст. Зокрема, Т. Завада у своєму дослідженні зазначає, що З. Фройд вбачав у прагненні досконалості витіснення потягів. Якщо потяги особистості нормально не реалізовані, вони переходять в недоцільну та безперспективну активність. Постійне прагнення бездоганності є спробою втечі людини від задоволення потягів, а також невротичною фобією (Завада, 2017).

У психології поняття перфекціонізму вперше зустрічається у працях послідовників З. Фрейда – К. Хорні та А. Адлера. Зокрема, А. Адлер не використовує поняття перфекціонізм, але описує достатньо близьке за змістом «прагнення до зверхності та досконалості». Досягнення ідеалу, прагнення до переваги над іншими, за А. Адлером, є вродженою частиною життя (Адлер, 1997). У той же час К. Хорні розвиває ідеї З. Фрейда про формування супер-его, де значну роль відіграє прагнення до морального вдосконалення. Дослідниця робить акцент не стільки на потребі в збільшенні досконалості, скільки на нав'язливому прагненні не мати недоликів. На думку К. Хорні, людина, яка прагне до досконалості, знаходиться в рамках своїх перфекціоністських прагнень, крім того, вона почасти неадекватно сприймає реальний стан справ і перш за все свої ресурси для досягнення високої мети. К. Хорні підкреслює вплив культурних чинників, які ідейно обґрунтовують перфекціоністські тенденції, коли популяризують такі зразки поведінки, як «прагнення все встигнути в житті», «випередити інших», «заробити більше» та ін. (Хорні, 1993).

На думку К. Юнга самовдосконалення є природною рисою людини. Саме прагнення до бездоганності він вважав «архетипним», таким, що має велику силу впливу на самосвідомість людини, при цьому з негативним змістом. Особистість, яка бажає приховати свою недосконалість, показує світу щасливий, але несправжній образ-Я, не визнає своїх помилок. К. Юнг вважав, що у цьому прагненні присутнє агресивне і необмежене насилля. Людина не може повністю відокремитися від самої себе на користь штучної особистості через те, що це неминуче призведе до виникнення неврозу (Юнг, 1997).

В іншому дослідженні поділено перфекціонізм на «нормальний» та «невротичний». Невротичний перфекціонізм пов'язаний з дезадаптивними характеристиками страху невдачі, невдоволеністю своєю діяльністю, страхом помилок та їх неприйняттям, почуттям тривоги, соромом, провинною, нереалістично високими вимогами до себе та жорстокою самокритикою. Показано, що нормальний перфекціонізм функціонує поряд з такими адаптивними рисами особистості, як прагнення до успіху, здатність відчувати задоволення від результату, зосередженість на власних ресурсах та на способах виконання завдання, бажання досягнути довершеності (Зеленцова, 2015).

Британський психолог Р. Фрост також акцентував увагу на «позитивному» та «негативному» перфекціонізмі. На думку дослідника, позитивний перфекціонізм відображають такі адаптивні характеристики особистості, як позитивна нормальна самооцінка, самоактуалізація, впевненість в собі, позитивні емоції, соціальні настановлення. Негативний перфекціонізм спонукає до прокрастинації, низької навчальної мотивації, схильності до самокритики, емоційної дезадаптації (Frost et al., 1990). Згодом Р. Фрост разом з групою британських вчених на основі своїх досліджень виробили модель перфекціонізму, яка складалася

із шести параметрів: 1) заклопотаність помилками; 2) високі особисті стандарти; 3) батьківські очікування; 4) сумніви щодо власних дій; 5) батьківська критика; 6) організованість. Деякі базові аспекти даної теорії пов'язані з батьківськими очікуваннями та критикою, а деякі більшою мірою – з результатами діяльності та поведінки. Дана модель стала основою «Багатомірної шкали перфекціонізму» (Frost Multidimensional Perfectionism Scale, FMPS) (Frost et al., 1990).

Після оприлюднення першої багатомірної моделі група канадських вчених на чолі з П. Хьюїттом та Г. Флеттом дали альтернативне бачення структури перфекціонізму. Вони запропонували свою багатомірну модель, основою якої є критерій спрямованості перфекціонізму – на себе чи на інших. Вчені критикували попередні дослідження через те, що в них не приділялася увага соціальним аспектам перфекціонізму. Дослідники розробили власний інструментарій для діагностики – «Багатомірну шкалу перфекціонізму» (Multidimensional Perfectionism Scale, MPS-H). До структури перфекціонізму входили такі параметри: «перфекціонізм, орієнтований на себе», «перфекціонізм, орієнтований на інших» та «соціально-приписаний перфекціонізм». Дана шкала дозволила розглянути перфекціонізм з різних сторін: з точки зору самої особистості, значимих інших та соціального середовища (Hewitt & Flett, 1991).

Ідеї перфекціонізму активно розвивалися у працях дослідників, що належали до когнітивно-біхевіорального напрямку, зокрема Д. Бернс розумів перфекціонізм як «мережу когніцій», до них належали наступні параметри: оцінка себе та інших, очікування та інтерпретація подій. На його думку, перфекціоністи характеризуються наявністю завищених особистих стандартів, прагненням до недосяжних цілей, оцінюванням своєї значущості тільки в контексті продуктивності та успіху. Згодом Д. Бернс додає до феномену перфекціонізму ще один параметр – мислення в термінах «все або нічого». Перфекціоністи вважають, що виконана ними робота має бути ідеальною, а інакше вона марна. На думку Д. Бернса, джерелом перфекціонізму є стан відносин батьків з дітьми (Burns, 1980).

Українська дослідниця Л. Данилевич запропонувала розмежовувати функціональний та дисфункціональний перфекціонізм. Функціональний перфекціонізм є гармонійним симбіозом урахування власних можливостей, прагнення до високих особистих стандартів, розуміння своєї недосконалості, прийняття своїх недоликів, а от дисфункціональний – ідеалізування себе, неприйняття можливості недосконалості, помилок, тривожності та ворожості (Данилевич Л., 2010). Інша дослідниця, при розробці власної моделі перфекціонізму виокремила дві ключові його складові: «високі особистісні стандарти», що означають прагнення бути досконалим та «поляризацію мислення», що відображає жорстке ставлення до помилок, адже вони здаються надзвичайно негативними та недопустимими. На основі такого бачення дослідницею встановлено чотири типи перфекціонізму: гіперперфекціонізм – постановка занадто високих

цілей та відсутність задоволення від результату; конструктивний – вміння ставити досяжні цілі, допускається можливість неспіху, високий рівень оптимізму; деструктивний – обмежене мислення двома полюсами «добре / погано», система стандартів не надто вимоглива; та гіперфекціонізм – слабо виражені перфекціоністські домагання (Лоза, 2015).

У своєму теоретичному огляді В. Зеленцова, проаналізувавши праці С. Петерса, зазначає, що обдаровані люди прагнуть бути досконалими, адже для них це важливо. К. Дебровський пише, що активне самодосконалення виступає показником особистісного здоров'я. Він вважає, що саме перфекціоністи можуть протистояти зовнішньому впливу і що вони зазвичай керуються лише власними переконаннями. У той же час, Л. Сільверман обрав шлях розгляду перфекціонізму, враховуючи дві сторони медалі: з одного боку це спонукання рухатися вперед, досягати вершин, а з іншого – він може привести до розчарування, безвиходу та відчаю. Позитивні прояви перфекціонізму у своїх дослідженнях виявив В. Роделл, до них належать вимогливість до себе, цілеспрямованість, наполегливість, що характерні творчим людям (Зеленцова, 2015). Отже, результати досліджень українських і зару-

біжних вчених свідчать як про негативні, так і про позитивні наслідки перфекціонізму. Проте варто наголосити на тому, що все ж таки більшість вчених схильна розглядати перфекціонізм як суто негативний феномен, який призводить лише до деструктивних наслідків.

Висновки. Нами проведено теоретико-методологічне дослідження основних психологічних підходів до розуміння явища перфекціонізму. Логіка теоретико-методологічного пошуку привела нас до окреслення алгоритму дослідження психології перфекціонізму особистості. Здійснено ретроспективне аналізування концепцій, різних психологічних напрямків, моделей перфекціонізму. У генезі вивчення цього поняття відстежено тенденцію амбівалентності поглядів на проблему, яка стосується розгляду негативного чи позитивного впливу на функціонування особистості. Встановлено, що більшість вчених схиляється до деструктивного впливу даного феномену.

Перспективи подальших досліджень. Представлені результати дослідження складають початкову ланку вивчення психологічних змістових параметрів перфекціонізму в юнацькому віці і потребують подальшого емпіричного дослідження та теоретико-методологічного обґрунтування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адлер А. Понять природу человека. СПб: Академический проект, 1997. 256 с.
2. Блинова О. Є. Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості. Херсон: Вид-во ФОП Вишемирський, 2018. С. 6–29.
3. Гаранян Н. Г. Перфекционизм и враждебность как личностные факторы депрессивных и тревожных расстройств: автореф. дис. ... докт. псих. наук: 19.00.04. МНИИП. М., 2010. 42 с.
4. Данилевич Л. А. Перфекціонізм як особистісний чинник академічної обдарованості студентів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. К.: ВНЗ «УМО», 2010. 20 с.
5. Завада Т. Ю. Мотиваційні чинники перфекціонізму студентської молоді: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.01. Л.: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 158 с.
6. Зеленцова В. Ю. Типологический поход к исследованию перфекционизма в работах зарубежных и отечественных психологов. *Приволжский научный вестник*. 2015. Вып. 6(2). С. 87–90.
7. Кононенко О. І. Соціально-психологічні основи розвитку перфекціонізму особистості : дис. ... д. психол. наук : 19.00.05. Сєвєродонецьк: СЛУ імені Володимира Даля, 2017. 343 с.
8. Лоза О. О. Особливості перфекціонізму як особистісної риси державних службовців : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.04. К.: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2015. 205 с.
9. Попович І. С. Психологічні виміри соціальних очікувань особистості. Херсон: ПАТ «ХМД», 2017. 504 с.
10. Попович І. С. Типологічні особливості очікувань. *Науковий вісник ХДУ. Серія: психологічні науки*. Херсон: ВД «Гельветика», 2014. Вип. 1. Т. II. С. 64–70.
11. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. М.: Прогресс-Универс, 1993. 346 с.
12. Цілінко І. О. Особливості моральної сфери в юнацькому віці. *Науковий вісник ХДУ. Серія: психологічні науки*. Херсон: ВД «Гельветика», 2013. Вип. 1. С. 47–51.
13. Юнг К. Г. Исследование феноменологии самости. М.: Рефл-бук, 1997. 336 с.
14. Burns D. D. The perfectionist's script for self-defeat. *Psychology today*, 1980. № 11. P. 34–52.
15. Frost R., Marten P., Lahart C., Rosenblate R. The dimension of perfectionism. *Cognitive Therapy and Research*. 1990. № 14. P. 449–468.
16. Hewitt, P. L., Flett G. L. Perfectionism in the Self and Social Contexts: Conceptualization, Assessment, and Association With Psychopathology. *Journal of Personality and Social Psychology Copyright*. 1991. V. 60, № 3. P. 456–470.
17. Popovych I. S. Social expectations – a basic component of the system of adjusting of social conduct of a person. *Australian Journal of Scientific Research*. 2014, 2(6), P. 393–398.
18. Popovych I. S. Social expectations in primary school age. *Proceedings of the 2nd International Academic Congress «Fundamental Studies in America, Europe, Asia and Africa»*, 27 Sept. 2014. USA. Vol. II. New York. 2014. P. 176–180.

REFERENCES:

1. Adler, A. (1997). *Poniat prirodu cheloveka [Understand human nature]*. SPb: Akademicheskii proekt. [in Russian].
2. Blynova, O. Ye. (2018). *Sotsiokulturni ta psykholohichni vektory stanovlennia osobystosti [Socio-cultural and psychological vectors of personality formation]*. Kherson: Vyd-vo FOP Vyshemyrskyi [in Ukrainian].
3. Garyanyan, N. G. (2010). Perfeksionizm i vrazhdebnost kak lichnostnye faktory depressivnykh i trevozhnykh rasstroistv [Perfectionism and hostility as personality factors of depressive and anxiety disorders]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow: MNIIP. [in Russian].
4. Danilevych, L. A. (2010). Perfeksionizm yak osobystisnyi chynnyk akademichnoi obdarovanosti studentiv [Perfectionism as a personal factor in students' academic talent]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv: UMO University. [in Ukrainian].
5. Zavada, T. Yu. (2017). Motyvatsiini chynnyky perfeksionizmu studentskoi molodi [Motivational factors of student youth perfectionism]. *Candidate's thesis*. Lviv: Ivan Franko National University. [in Ukrainian].
6. Zelentsova, V. lu. (2015). Tipologicheskii pokhod k issledovaniuu perfeksionizma v rabotakh zarubezhnykh i otechestvennykh psikhologov [Typological approach to the study of perfectionism in the works of foreign and domestic psychologists]. *Privolzhskii nauchnyi vestnik – Volga Scientific Bulletin*, 6(2), 87-90. [in Russian].
7. Kononenko, O. I. (2017). Sotsialno-psykholohichni osnovy rozvytku perfeksionizmu osobystosti [Socio-psychological bases of personality perfectionism development]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Severodonetsk: Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University. [in Ukrainian].
8. Loza, O. O. (2015). Osoblyvosti perfeksionizmu yak osobystisnoi rysy derzhavnykh sluzhbovtziv [Features of perfectionism as a personal trait of civil servants]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii NAPN Ukrainy. [in Ukrainian].
9. Popovych, I. (2017). *Psykholohichni vymiry sotsialnykh ochikuvan osobystosti [Psychological dimensions of social expectations of personality]*. Kherson: KTPH. [in Ukrainian].
10. Popovych, I. S. (2014). Typolohichni osoblyvosti ochikuvan [Typological features of expectations]. *Naukovyi visnyk KhDU. Seriya: psykholohichni nauky – KSU Scientific Bulletin. Series: Psychological Sciences*, 1, II, 64-70. [in Ukrainian].
11. Khorni, K. (1993). *Nevroticheskaia lichnost nashego vremeni [The neurotic personality of our time]*. Moscow: Progress-Univers. [in Russian].
12. Tsilyenko, I. O. (2013). Osoblyvosti moralnoi sfery v yunatskomu vitsi [Features of the moral sphere in adolescence]. *Naukovyi visnyk KhDU. Seriya: psykholohichni nauky – KSU Scientific Bulletin. Series: Psychological Sciences*, 1, 47-51. [in Ukrainian].
13. Iung, K. G. (1997). *Issledovanie fenomenologii samosti [Investigation of the phenomenology of the self]*. Moscow: Refl-buk. [in Russian].
14. Burns D. D. (1980). The perfectionist's script for self-defeat. *Psychology today*, 11, 34-52. [in English].
15. Frost, R., Marten, P., Lahart C. & Rosenblate R. (1990). The dimension of perfectionism. *Cognitive Therapy and Research*, 14, 449-468. [in English].
16. Hewitt, P. L. & Flett, G. L. (1991). Perfectionism in the Self and Social Contexts: Conceptualization, Assessment, and Association With Psychopathology. *Journal of Personality and Social Psychology* Copyright, 60(3), 456-470. [in English].
17. Popovych, I. S. (2014a). Social expectations – a basic component of the system of adjusting of social conduct of a person. *Australian Journal of Scientific Research*, 2(6), 393-398. [in English].
18. Popovych, I. S. (2014b). Social expectations in primary school age. In: *Proceedings of the 2nd International Academic Congress of the Fundamental Studies in America, Europe, Asia and Africa* (pp. 176-180). New York, NY: Columbia Press. [in English].